

Régi igazságok új köntösben.

II. Jézus.

Mi emberek rendszeresen azt hisszük, hogy a történelmünket mi csináljuk. Különösen azokban a korokban, amelyekben az ember saját magát helyezi az értékek legmagasabb polcára, mint amilyen az a kor is, amely már nagyrészt hátunk mögött van, de amelynek eszmevilága még itt él haldokolva és betegségével a levegőt fertőzve miközöttünk. Az ilyen gondolkozású korok számára semmi sem esik oly távol, mint az a mélyebb belátás, hogy az emberi történelem és egyáltalán az egész történelem: a természeti világ története (ontogenézis) is egy felsőbb hatalom műve s az egész teremtett világ nem is egyéb, mint e hatalom működésének színtere s benne az egyének, társadalmak, nemzetek csupán csak egy magasabbrendű akarat átvevő alanyai. A kanti gondolat, hogy t. i. én „*teremtem*“ meg az eszményeimet s én alkotom meg még a tárgyi világot is körülöttem, ma is érvényben van, de csak mint valami lehangoló, mint az emberi gyarlóságot bizonyító szomorú igazság. Az egyetemes, mindeneket betöltő, mindenekre érvényes igazság, életideál *fölöttünk áll* fényes dicsőségben s forrása minden emberi akaratnak és minden emberi megismerésnek. Ennek a mozdulatlan örök igazságnak akarója az Isten, aki a valóság világába helyezi át ezeket az örök igazságokat, amikor itt a földön létrehozza az emberi történelmet.

Erre a rövid bevezetésre azért volt szükségünk, hogy alapot vessünk Jézus történelmi szerepéről való felfogásunknak. Jézus Krisztus a zsidó történelem keretén belül jelent meg, mint az írárok mondják „*az idő teljességében*“. A zsidó nép a szentírás szerint választott nép. Hogy ez mit jelent, azt természetesen egy emberiesen gondolkodó kor meg nem értheti. De rögtön megérti az, aki a történelem alkotását Istennek tulajdonítja. A zsidó nép

egyáltalán nem volt semmivel sem különb a többi népeknél, sőt bizonyos téren (pl. a gondolat, a filozofia terén) oly gyarló volt, hogy más nemzetek még abban a korban is föléje emelkedtek. Tehát saját egyéni kiválósággal nem magyarázható, hogy őket választotta ki az Isten, mintahogy ők maguk sem tették soha. Egyszerűen kiválasztotta őket az Isten, mert ezt így látta jónak. Hogy miért látta ezt így jónak, annak bizonyára meg van az isteni elmében a magyarázata, de ez titok, boldogító szent titok a zsidó nép számára. És mire választotta ki őket az Isten? Arra, hogy bennük és köztük mutassa meg az egész emberiség üdvözítésére irányuló akaratát. Ez a tudat attól az időtől fogva, hogy Izrael (a babiloni fogság idején) a tiszta egyisteniség hitét elfogadta, állandóvá lett s mint valami megmagyarázhatatlan, de mégis bizonyos intuición, ott élt a zsidóság legjobbjainak lelkében. Ez a gondolat harsog a próféták írásaiból s aki csak egyszer is átolvassa Jeremiás, Ézsaiás írásait, annak vagy el kell fogadni a kiválasztottság rejtelmes tanításait, vagy pedig értelmetlenné kell, hogy váljék előtte az egész zsidó történelem, továbbá Jézus és az evangéliumok.

Az elmúlt korszak természetesen nem tudott mit kezdeni e gondolattal, mivel beállítottága teljesen emberi volt. Emberi tehetségekből akart megmagyarázni mindent s ilyen értelemben próbálta rekonstruálni a zsidó történelmet is. Persze az egész gondolatépület egy idéltlen félrefogás volt, amely az értelem nélküliség szárnalmas jegyeit hordozta magán s közben a tan szent misztikumát is elsikkasztotta.

A megújhodott modern istenes (theisztikus) gondolkodás *Isten keze munkáját látja a zsidó történelemben*. Isten kiválaszt egy népet, prófétákat küld neki, a vallását kifejleszti lassan, ha kell szenvedések árán is, mert e nép keretén belül meg akarja jelentetni azt a szellemet, akit örök célul, örök mintaképül akar odaállítani az egész emberiség számára. Ez természetesen nem történhetik meg sem előbb, sem később, csak amikor az Isten akarja vagyis az „idő teljességében”. Ez az egész zsidó történelem fejlődésén alapszik, vagyis az evolucion nagy igazságát mutatja, de roppantul téved az, aki az evolucionnak emberi értelmezést ad. Mert az evolucionot *csak* egyedül Isten munkálhatja, akinek van hozzá ereje, hogy folyton többet és többet, mind több

szellemiséget jelentessen meg a föld színén. A történelmi korok plusza mindig isteni eredetű s az egész evolucio ezzel emberies vonásától megfosztatik s teljesen istenies, theisztikus értelmezést nyer. Ez a theisztikus evoluciotan természetesen más, mint a XIX. század evolucio tana, amely teljesen „emberi” volt.

Kicsoda tehát Jézus e felfogás szerint? Az idő teljességében, Isten akaratából megjelent nagy Lélek, akiben Isten egyszer s mindenkorra felmutatta a teljes és tökéletes, Isten képére és hasonlatosságára eljutott Lélek alakját. Miért tette ezt az Isten? Azért, hogy az ember lássa, nézze, boldogan szemlélje csodálatos szépségét s e szépség varázsától megbűvölve meginduljon imbolygó, tétova léptekkel feléje. Ki fogja segíteni az embert, mikor a bűnök szuró töviserdejében magát véresre sebzí, de mégis törí magát át, keresztül ezen a veszedelmes, félelmetes őss ellenségén? Ki segítené más, mint az olthatlan Vágy, a forró Szeretet az iránt, akit lelke egész hevével szeretne átölelni. S mi ez a vágy, mi ez a szeretet, ha nem maga az isteni erő, mely alásháll az egyéni lélekbe s ott végrehajtja a legboldogítóbb evoluciot, fejlődést ezen a világon: a bűnöktől való megszabadulást, az üdvezítést. Jézusban megmutatta az Isten a legnagyobb szeretetre méltó lelket s ez indit el bennünket, gyarló embereket, kikben él a magasságok utáni vágy valamilyen titokzatos, olthatatlan őszönősséggel. A szeretetfakasztás által a világot mozgató Szellem képe Aristoteles által alkotott gondolat, amelyet mi unitárius keresztények ime átalakitva és kisebb körre t. i. Jézus és az emberiség körére alkalmazva, termékeny gondolatá, forró érzelemmé tudunk változtatni.

Hogy ezt a gondolatot teljes mivoltában megérthessük, feltétlenül szükséges, hogy rövid pillantást vessünk arra a szerepre, amelyet Jézus a régebbi keresztény theologia kereteiben tölt be s amelynek igazi lényegéhez mi is ragaszkodunk, de amelyet elavult formájában, különösen ahogy az az u. n. barthi iskolában történik, fenntartani nem akarunk. Értjük ezen Jézus közbenjárói szerepére vonatkozó tanításait. Az újszövetségi iratokban az újszövetség közbenjárójának a zsidókhoz irt levélben három helyen nevezi irt Jézust; mint egyetemes, egyetlen közbenjáró egy helyen van említve Timotheushoz irt I. levél II. részének 5-ik versében s ez a hely a következőképen hangzik; „egy az

Isten, egy a közbenjáró is Isten és az emberek között, az ember Krisztus Jézus". Ez az írásba foglalása annak az első keresztények között korán elterjedt hitnek, hogy az ember az ő Istenével nem érintkezhetik közvetlenül, hanem szüksége van közbenjáróra. Ez a hit ősi, vagyis a kereszténységénél sokkal korábbi eredetű. Alapja az, hogy az ember magát sokkal kisebbnek tartja semmint, hogy az Istennek szentélyébe benyitni mérészeljen. Ez a gondolat ott él az Isten embereiről, a prófétákról szóló felfogásban, méginkább a Messiás hitben; keleten Buddhának különböző megtestesüléseiben, akik mindannyian azzal a feladattal jönnek a világra, hogy a mélységből a magasságok felé vigyék az emberi lelket. Mindenütt, ahol Istent magasan az ember felett képzelik, vagyis ahol Istent, mint a világot *meghaladó* transcendenciát fogják fel, ott mindenütt létrejön a mindennapi emberiség sorából kiemeikendő vallásos személyiségek tisztelete s azoknak valamiképen az egyházi hierarchiába való beillesztése. Ez alól a kereszténység sem volt kivétel. Nem is lehetett, hiszen a próféták tisztelete nagy volt a zsidóknál, a Messiás-hit és annak Jézusban valórválása pedig az első keresztények elkülönítő hitbeli, ismertető jele lett. Sőt maga Jézus is tudatában volt az ő messiási mivoltának s mikor tanítványai erről Caesarea Philipinél nyilatkozatot tettek, nem utasította el magától ezt a valóban magasra értékelő, kitüntető jelzőt. A Messiás-hit később a keresztények körében sok változáson ment át. A Messiásból lassan égi közbenjáró lett, majd pedig bűneinkért keresztáldozatával eleget tevő Megváltó, de mindeme változásban változatlan fennmaradt az a gondolat, hogy a transcendens Isten és a gyarló ember között áll valaki, aki *áthidalja* azt a nagy távolságot, ami a fennkölt Tökéletesség és a feltörekvő örök sóhajok, emberi vágyak közt fennáll. Vagyis a görög-keresztény dualizmust valaki hivatva van valamilyen egységbe foglalni.

Azonban mit szól mindehhez a XIX. század gondolkodása, amely a dualizmust monizmussal váltotta fel s természetesen az egyetlen világmagyarázó elvvé a Divinum kizárásával a *Humanum*-ot tette meg. Az emberi „Én“ a végtelenségig terjesztve lett ennek a felfogásnak bálványistene s mint már korábban rámutattam,¹

¹ L. Régi igazságok új köntösben. Ker. Magvető 1932. évf. 4—5. sz.

ez a felfogás az újkori monisztikus pantheizmus alapvető gondolata. E felfogás szerint „Én” vagyok az Isten, tehát önmagamhoz semmiféle közbenjáróra nincs szükségem.

Ha ezt a gondolatot nem is mondta ki soha senki, de alapján véve ez nyilatkozott meg abban a határtalan dübben, amellyel Jézus személyének támadtak, azt mindenképen kicsinyíteni igyekeztek és mivel ez az evangéliumok alapján nehezen ment, nem riadtak vissza attól sem, hogy Jézus történeti létezését kétségbe vonják. A keresztényeknek egy csoportja, akik valóban hinni akartak, de történeti Jézusukat kisebbitve látták, a dogmák Krisztusához menekültek, aki, mint az emberi gondolkodásnak fiktív alkotása, bizonyára felülállt minden emberi megítélésen, minden rosszakaratú kritikán.

Nem sokat kell erősítgetnem, hogy a theocentrikus unitarizmus az utóbb felvázolt gondolatsoroknak egyikén sem tud járni. A pantheizmus útját nem járhatja, mivel az nem más, mint burkolt atheizmus, már pedig egy theocentrikus vallásos rendszer központjában nem állhat az „Ember”, az „Én”, hanem ott a leghatározottabban és legkövetkezetesebben az *Isten* kell, hogy álljon. Az az Isten, aki más, mint az ember, aki fölötte áll az embernek, szóval, aki transcendálja a teremtett világot, de akinek mégis örök szimboluma, alárendelt hasonmása a teremtettség. Az is világos, hogy a christocentrikus utat sem járhatjuk, ha igazán unitáriusok akarunk maradni. Ugyanis a Krisztus fogalma a kereszténységben elvesztette „emberi” jellegét és teljesen „istenivé” lett. Krisztus a második isteni személlyé változott át a niceanumban és eredeti „messiás” jelentéséből kivetkőzött. A mai, magát orthodoxnak tartó kereszténység Krisztus fogalma nem azonos többé messiási hitével és éppen ezért nem tehető egy olyan világnézet részévé, amelynek törekvése éppen az, hogy Jézus szellemében alakítsa ujjá a kereszténységet.

Jézusnak vallásos lelkivilága (éppenugy mint az unitarizmusé) theocentrikus. Ő nem magát imádja s nem magát állítja az emberi kultusz központjába, hanem az Istent. Szavai és viselkedése sehol és semmikor sem engedik meg annak a következtetését, hogy sorsunkat, életfolyásunkat ő intézné, hanem mindenkor a mennyei Atya kezében érzi letéve az ő saját sorsát is. A keresztet is azért vállalja el, mert az az Isten akarata, csak így

töltheti be a rábizott nagy és szent feladatot, melyre éppen Isten hívta el. Jézus mindenütt Istenben bizik és nem önmagában, Istenhez fohászkodik nagy megpróbáltatásaiban. Ez a gondolatvilág teljesen az ember „felett” álló nagy Személyiség képzetétől van áthatva, vagyis mindenképpen theocentrikus világ.

Nem marad más hátra, minthogy azt az utat válasszuk, amelyet Jézus jelöl ki számunkra Caesarea Philippinél. Kinek tartanak engem az emberek? A sok különböző találgatás után Péter mondja ki a nagy igazságot: *Te vagy a Messiás!* Te, a történelemben megjelent Jézus, a földön járó ember, te vagy az Isten elhívottja, akinek érkezését és elküldését atyáink és nagy szellemeink, a mi égbetekintő prófétáink Isten lelkének sugalmazására megérezték, te vagy a régóta várt Messiás! És Jézus egy szóval sem tiltakozik a megállapítás ellen. Ő is úgy érzi, hogy ő a Messiás. Nem a próféták egyike, nem a sok között az első, a legnagyobb, hanem az egyetlen, senkivel össze nem hasonlítható Messiás. Tévedett Jézus, vagy csak korának, vagy nemzetének előítéleteit osztotta? Mint ahogy sok dologban kortársai gondolkodásán nem tudott tulemelkedni, vajjon ebben a nagy és fontos kérdésben is egy zsidós képzet foglyává lett, melytől szabadulni nem tudott? Kétezer esztendő története mást bizonyít. Azt, hogy nem a test és vér jelentette ki a nagy igazságot Péternek, hanem az Atya, ki a mennyben van. Jézus egész élete s ennek az életnek az emberi történelemre való kihatása azt bizonyítja, hogy Jézus valóban az az egyetlen hid, amely tökéletesen összeköti a transcendens Istent a földi emberrel, ő az a személyiség, kiben a világfeletti Isten a világban, az emberiségben immannen megnyilatkozott.

A transcendens dualizmus világnézetének (mint amilyen ez az itt vázolt is) szüksége van *Mediatorra*, de az unitárius világnézet Jézus közbenállásának mást tulajdonít, mint az u. n. orthodox gondolkodás. Mert míg az orthodoxia (s így a barthianizmus is) Krisztusnak tulajdonítja a kereszthalál által a bűnökből való megváltást, addig mi a megváltást, jobban mondva az üdvözítést, vagyis lelkünk sorsának irányítását teljesen Istennek tulajdonítjuk. De hát akkor Jézus mennyiben közvetítő lépcső az Isten felé? Erre már *Dávid Ferenc* is próbált a tiszta unitarizmus felfogásában felelni a „De dualitate” c. utolsó művé-

ben.¹ Az akkori tudományos theológia szótára segítségével ugyanazt mondja, mint amire mi akarunk elérkezni a mai fejlett theologiai-filozófiai kifejezésekkel. Ő így formulázza a problémát: „ha Krisztus nem Isten, akkor mi szükség van rá a mennyben? Nem azért, hogy ő ott uralkodjék, hogy sorunkat igazgassa, hogy rajtunk ítéljen, mert mindez Isten dolga. Hanem azért van a mennyben, hogy mutassa nekünk, hogy ha őt követjük, akkor mi is felmegyünk. Ezért keressük mindig az égieket s öljük meg földre lehúzó részünket. Mi emberek a Krisztusban való hit által szereztünk magunknak örök életet. Akkor van örök életünk az Isten fiában való hit által, ha elhisszük azokat, amelyeket *az Isten az ő fia által nekünk az élet felől kijelentett* és cselekedjük azokat, amiket nekünk parancsolt“. S azután hogy ismét Isten legyen mindenben minden, ezt a kivonatosan közölt gondolatsort így fejezi be: „Mit tesz tehát birni az örök életet? Azt, hogy maga az Atyaisten a mi életünk, benne élünk, vagyunk és mozgunk“.

A XX. század ujjászülető vallásosságának egy nagy világitótornya, az egyistenhívő francia *Ch. Wagner* egy könyvében (*L'ami* 356. l.) ezt írja: „Egy Isten, aki nem jut kifejezésre az emberiségben, számunkra nem létezik. Az csak önmagában való lény volna, aki nagyon magasan, nagyon messzi van, aki nagyon meleg és nagyon hideg egyszersmind. Kell, hogy a mi színvonalkra és a mi hőmérsékletünkre szálljon alá és hogy mégis felülmuljon bennünket a végtelenség roppant magasságával. Ez az nagy mysterium, melyet a Jézusban tett kijelentés hozott közelebb a mi látóhatárunkhoz“.

Wagner nem a dogmák Krisztusának hívője, hanem éppen úgy, mint mi unitáriusok, a történelmi Jézusnak buzgó követője. Több mint három század van közte és Dávid Ferenc között, de amit mondanak az ugyanaz, a hívő unitárius keresztény léleknek kikristályosodott tanuságtétele.

Kicsoda Jézus, akit a múlt század sokféle izmusa szeretett volna elsikkasztani, de aki feltámadott a materialista pantheizmus rákényszerített nagy köve alól s itt áll előttünk fehér ruhájában, sugárzó tiszta tekintettel s kéri újból helyét az emberi

¹ L. Dr. Borbély I.: A mai unitárius hitelvek kialakulásának története. Kolozsvár 1925.

szívekben?! S a feleletet meg kell adnunk rá, lehetőleg a má-
nak nyelvén. Az örök problémát, a régi igazságot új köntösbe,
mai szavakba kell öltöztetnünk. Fennebb azt mondtuk, hogy
nekünk Jézus történeti személyéhez kell ragaszkodnunk. Ámde
a történelem minden jelensége olyan, mint általában az életé. Vál-
tozásnak van kitéve, amelynek kezdetén a születés, végén a ha-
lál áll. A történelem legnagyobb személyiségeinek hatása is kez-
detben mindjobban erősödik, eléri tetőpontját, majd elhalkul s
végül megszűnik létezni. Vajjon ilyen volna Jézus szerepe is?
Ennek hatalmasan ellene mond minden keresztény ember meg-
győződése. Jézusnak nem az a legfontosabb szerepe, hogy meg-
indítja a kereszténységnek nevezett világmozgalmat s ezáltal egy
történelmi folyamatnak válik kiindulópontjává. Nem! hiszen ezt a
mozgalmat inkább Pál buzgósága tette az akkor ismert világ
központjába. *Jézusnak az a szerepe a mi életünkben, hogy benne
Isten megmutatta a teljesen üdvezített, Isten által teljesen meg-
váltott ember képét.* Vagyis megmutatta az egész emberi történe-
lem végcélját. Éppen ezért Jézus nem a történelem közepén álló
próféta, hanem az emberi történelem kiteljesedése a történelem
végcéljának mintegy előlegezése: „*az Ember*“ vagy, ha régi sza-
vakat akarunk használni, akkor úgy is mondhatjuk: az Ember-
fia, vagy Isten fia. Mert e kifejezések, mind ugyanazt jelentik,
mind csak gyenge dadogások, amelyeknek céljuk kifejezni azt a
boldogító tudatot, hogy *Isten erre a magaslatra, az istenfiúság
napfényes, ragyogó csucsaira hívta el ezt a teremtett világot s
elsősorban az élen haladó embert.* Az üdvözítés Isten műve és
nem Jézusé, mert Jézust is Ő üdvözítette, Ő tette tökéletessé, Ő tette
szentté, hogy általa mutassa meg, hogy bennünket is ilyen tökéletes-
ségre, ilyen szentségre szánt. Nema mindentudásban és a mindenható-
ságban tökéletes Jézus, hanem a jellemnek alkotásában, de ebben az
egyben teljesen Isten képmása, vagyis *szent.* Az embernek nem a
tudás és hatalom teljessége tétetett el roppant örökség gyanánt,
hanem az életszentség, amely elől áll, meg leghatalmasabb az
összes nekünk kijelölt célok között. Jézus Isten akaratából ezt a
cél-t betöltötte, amint a káténk mondja: „Jézus teljes volt szent-
lélekkel, azaz benne bűn nem találtatott.“ De mi többi emberek
hiányosak vagyunk még eme nagy isteni adományban s ezért
bennünk sok gyarlóság, sok bűn található. Ki lesz a Megváltóm,

ki lesz az Üdvözítőm? Ki emel fel a történelem folyamán a mélységből? Isten az én örök Megváltóm, az én örök Üdvözítőm! De hogyan? Csak úgy akaratom, vágyam hozzájárulása nélkül üdvözít? Nem! Felmutatja nekem nagy és szent tervét Jézusban, hogy szemléljem, hogy meginduljak, hogy sirva fakadjak, hogy örömben tomboljak s kezemet kimondhatatlan ropant vágyódásban nyujtsam utána: oh bár köntösének szélét érintsem s arcának fényében saját örök célomat felismerjem!

A felkeltett vágy, a sugárzó szeretet csodákat művel. Szabadít, old, a gyarlóság hatalmából kiemel. Aki valami után erősen vágyódik, annak előbb vagy utóbb vágya teljesül. Ez a hatalmas lélektani igazság — az ethikus életnek egyedüli lehetséges alapja — jut kifejezésre abban a régi igazságban: „Minden lehetséges a hívőnek!”

Jézusra tekintve vágyódom Isten után, Jézusra tekintve hiszek az istenes élet lehetőségében, Jézusra tekintve megnövekednek erőim, hogy ellen tudjak állni a bűn ezer kísértésének, Jézusra tekintve megvalósul örök nagy tervem, amire Isten hívott el: életem megszentelődése. Így vágyfakasztás által mozgat Isten minden emberi lelket Jézus felé, hogy életszentségét látva már a földön Istennek szemléléséhez, majd pedig az örök életben a tükörcép nélkül való teljes látásig jusson el az ember.

A tulsó oldalról azt szokták ellenünk vetni, hogy ha a keresztény egyház Jézusból kisebb lényt formál, azt mindig csak a keresztény egyház bánja meg, mert ez csökkenti a hívek buzgóságának erejét. Valóban így is van. Ha az emberi ideálokat leszállítjuk, akkor a történelemben mindig a sülyedés szomorú korszaka következik be. Az emberi lét a hősiességre van beállítva, mely magasan lévő ideálokra tekint szent imádattal. De kérдем: lehet-e Jézusnak magasabb és tiszteletreméltóbb helyet adni lelkünkben, mint amelyet adtunk néki, anélkül, hogy az öncsalás bűnébe esnénk. Ha azt hányják szememre, hogy én nem imádom Krisztust, ekkor én ezt kérдем: Nem az imádatnak egy fajtája-e az, ha a Szellem birodalmában ő az én legnagyobb tekintélyem, ha minden nyomoruságomban, bajomban, tájékozatlanságomban, elesettségemben, bűnőmben az ő személyiségének szemléletéhez fordulok, s ettől nyerek segítséget? Hát nem az emberben megjelenő, örök isteni akaratnak szolgálók-e, mikor

kimondhatatlan szeretetben keblére hajolok és hallgatom szívénak dobogását, mely tudom, hogy az egész emberiségért dobog? Hát nem adom meg neki a legnagyobb tiszteletet, mikor állítom róla, hogy ő az Ember fia, akihez több mást hasonlítani nem lehet, mert ő egyedülálló, ő a történelem többi nagy egyéniségeivel fel nem mérhető, mert ő minden emberi akarás, minden emberi történelem kizárólagos végcélja? Azonban mikor így meghajolok előtte, akkor tulajdonképpen mégsem az Embert, hanem *magát az Istent* imádom (s ez már unitárius magatartás), mert tudom, s vallom, hogy nagy fényességét, nagy szépségét, kicsorduló szeretetét kizárólag az ő Atyjától, az Istentől *kapta*, aki adta neki mindezt, mert *így látta jónak*, így választotta őt ki, hogy azután minket is, bennünket is kiválasszon az örök élet dicső szépségeire.

Jézus nem a természetes, nem mindennapi ember, nem is a nagy ember, az okos ember ebben az új theisztikus-unitárius felfogásban, hanem a szentlélekkel teljes és erkölcsi tekintetben az Isten képét és teljességét hordozó eddig *egyetlen-egy* itt ezen a földön, akiben, mint emberi tükörben megpillanthatom az Atya erkölcsi tökéletességét, szentségét és magasztosságát. Valóban benne az ige, a szentség igéje testté lőn és miköztünk lakozék. De természetes az is, hogy e nagy erkölcsi szentség mellett, mint a Bibliából látom, Jézus is egyéb téren: mindentudóság, mindenhatóság terén csak korának embere maradt, mert ezen a téren nem működött az isteni kiválasztás, mivel erre szükség nem volt. Mert ennek a világnak nem mindentudó, nem is mindenható emberekre, hanem alázatos szolgálni akaró, keresztet hordozó, szentséges lelkekre van szüksége.

Ha tehát Jézus nem is maga az Isten szerintünk, de Jézus isteni és Isten lelkének fénye sugárzik le Jézusnak arcáról. Így mondja egy fiatalon elhunyt vallásbölcse (Cyrill Flower)¹ s ehhez nekünk több hozzátenni valónk nincsen.

Hogy kortársai is ezt az isteni fényt látták leragyogni homlokáról, arról tanúságot tesznek az összes evangéliumok. Jézus nem úgy tanított, mint az irástudók, hanem hatalommal. Azok ugyanis csak a betű erejével rendelkeztek, de ő többel, a szent-

¹ A. Hall (Editor): Aspects of Modern Unitarianism. 91. k.

ségnek erejével. S nem a tanítás volt, ami megfogta a lelkeket, hanem a mögötte sugárzó, Istenben gyökerező lelki élmény, Isten közelségének tudata, amely Jézus lelkét eltöltötte. Nem a betűk ismerete az ő tudománya, hanem *a hit, amely eget és földet összeköt*, s amely az ő lelkét teljesen odakötözi Istennek lelkéhez, akitől éjszakai csendes magányban, az imádkozás elmerülő óráiban felejthetetlen, biztos indításokat, nagy bizonyosságokat kap, amelyhez mérve minden kézzelfogható természeti bizonyosság és emberi tekintélyen alapuló bizonyosság csak szertefoszló pára és tovatűnő ködkép.

Az Istenben gyökerező hatalmas lelki energia tette Jézusnak lehetővé azt is, hogy oly nagy hatást tudott gyakorolni tanítványaira és az összes hozzáfordulókra, mint soha senki a világtörténelemben. Márk ev. 10 r. 32 versében olvassuk a következő szavakat: „Útban valának pedig Jeruzsálembe menve fel; és előttük megy vala Jézus, ők pedig álmélkodának és követvén őt, félnek vala”. Ez a csodálattal telt szent félelem az, amit a modern pszichológia *mysterium tremendum* nevez, s amely az emberi léleknek sajátos vallásos érzelme, amely csupán akkor kél fel az emberi lélekben, ha közel van hozzá, ha megjelenik előtte a világ jelenségei mögött rejtőző nagy Titok: az örök Misztérium. Jézus ezt a misztériumot képes volt tanítványai lelkében felkelteni, s ezzel bizonyosságot adni arról, hogy ő és az Atya, ha nem is metafizikailag, de érzésvilágban egyek voltak. Ezt az eggyéválást, ezt a csodás misztikus uniót érezték meg követői akkor is, mikor Jézushoz jöttek gyógyulásért, bajukban segítségért.

A materialista világfelfogás az u. n. *csodákkal* élesen szembe helyezkedett és képtelennek nyilvánította azokat. Ketségtelen, hogy a természeti világra ez a felfogás érvényes. A materiális világ dolgai alá vannak vetve az örök fizikai törvényeknek, de viszont ma ismét nagy probléma, hogy a természeti u. n. törvények igazsága mennyiben abszolút értékű s még nagyobb probléma, hogy beszélhetünk-e a tényeket maradéktalanul kifejező természeti törvényekről egyáltalában. A legnagyobb félrevezetés azonban mégis az volt az álmisztiztudomány, vagy inkább mondhatnók materiális világszemlélet részéről, amikor minden jelenséget a természet világába kívánt belevonni. „Csizmadia ne

tovább a kaptafánál" kiáltjuk mi — modern lelkek — ennek a világnézetnek.

A természet világa a tapasztalható jelenségeknek, a valószínűségnek csupán csak legalsóbb szelete. A természet világa *főle* egy egészen más világ boltozódik. Elsősorban a történelem világa, az értékek rendszere, amelynek igazságai többé nem a természettudomány igazságai, hanem egész sajátos, az emberi elme által sokkal nehezebben megfogható igazságrendszer ez. És a történelem világa fölé pedig harmadiknak feszül a vallástörténet, a hit világa és ennek igazságrendszere már egészen homályos az elme számára, s legtöbbször az ember csodának nevezi az igazságok megnyilvánulását, a való világba történő belépésüket. A csoda nem csoda a mindentudó isteni elme szempontjából, csak az emberi elme számára az. S az ember nem tehet egyebet, mint szent remegéssel szemléli megnyilvánulását eme természetfölötti (supranaturális) világnak, mely azonban mégsem természetellenes, mint a régi supranaturalizmus, hanem teljesen más, vele össze nem kapcsolható, ellentétbe nem állítható, *mert teljesen és tökéletesen transcendens, disparát világ.*

Ennek a felfogásnak korántsem az a célja, hogy a bibliában leírt összes csodát rehabilitálja, s az egyszerű népies képzetet babonáit egyszerre a tiszteletreméltóság magaslatára emelje, mert van a bibliában ilyen babonás u. n. csoda is, amely a hiszékenység és az utókor nagyításának terméke. Hanem az a célunk egyedül, hogy visszaállítsuk a hitnek világát és legkedvesebb lelki gyermekének, az előttünk alig ismert lelki világ törvényszerűségeinek, igazságainak világát, amelyet szintén szeretünk csodának nevezni és az is, a világ mögött rejlő nagy Titoknak megelevenedett bámulatraméltó csodája.

Azonban mialatt a csodák világát a modern hitvilágban újra elfogadhatóvá akarjuk tenni, az a félelem fog el, hogy törekvésünket félre fogják érteni mindazok, akik a mult kísérteteitől annyira félnek. Ijedelemre azonban nincsen semmi ok! Nézzük csak röviden, hogy mi a csodákról szóló felfogás története, s mi az új álláspont. Csodának nevezték minden időben azokat a jelenségeket, amelyek a kor tudásának színvonalán rendkívüliek voltak. A középkori gondolkodás nem ismeri még a természet egységes törvényszerűségének gondolatát, hanem különböző erők

megnyilvánulását látja a természetben, amely erők közül az egyik lehet az Isten is. Amikor az Isten lép be a jelenségvilágba működő erőként, rendesen azért, hogy valamelyik küldöttjének igazsága mellett bizonytságot tegyen, akkor létrejön a csodának nevezett természeti tünemény. Amióta Newton egységes, egyetlen természeti erőt vett fel a természeti jelenségek magyarázatául, azóta természetesen a „más” forrásból származó jelenségekbe vett hit elenyészett. Ez a XVIII. század folyamán történik meg, ezért látjuk, hogy még a sociniánusok, sőt még az amerikai unitárius apostol Channing is hisznek Istennek Jézus igazsága mellett bizonytságot tevő csodáiban, Az egyházi tanból csak a XIX. század törölte a bizonytságtevő csodák hitét, azt vallván, hogy Isten kinyilatkoztatásának ereje a közvetlen lelki inspiráció, nem pedig a külvilág egyes rendkívüli tényei. Ezzel a csodák értelmezésének ez a régi módja végleg elintézését nyert.

Azonban mindezek ellenére is „a csoda a hitnek legkedvesebb gyermeke” maradt. Az evangéliumi csodavilág mellett nem lehetett csak úgy vállvonogatva elmenni. Valami nem volt rendjén akkor, amidőn egy régi értelmezés megdőltével, magát az értelmezett tényt is meg akartuk jogaitól fosztani. A Harvard egyetem világhírű tanára W. James mutatott rá a vallás jelenségeiről szóló hatalmas és alapvető lélektani munkájában,¹ hogy a vallásos léleknek sok oly jelensége van, amit a természettudomány alapján megmagyarázni lehetetlen. A lélek területén lefolyó különös és rendkívüli események (megtérések, látomások, csodás gyógyulások) mint olyan jelenségek, amelyeknek saját törvényszerűségük van, s amelyekre kiterjeszteni a természettudomány illetékességét azt jelentené, mintha pl. az életet a holt anyagvilág törvényeiből akarnók kimagyarázni. A többletet jelentő ujat a magasabban állást nem lehet megmagyarázni az alacsonyabban álló, a kevesebbet hordozó alappal, t. i. a természettudományal. Az új kezdet mindig csoda marad, melyet csak bámulni lehet, de oki alapjára nem lehet mutatni, mert benne több van, mint az őt megelőző jelenségben.

Az evangéliumnak, s az ószövetségnek rendkívüli jelenségei, próféciái legtöbbször ilyen lelki természetű csodák. Ahol a

¹ W. James; The Varieties of the Religions Experiences.

fizikai világra ható cselekvésről van szó (pl. ötezer ember megvendégelése, tengeren járás) ott is valódi csodának leírásáról van szó: *egy-egy nagy lelki ténynek a primitív ember által a természet nyelvére való fordításáról.* Pl. hogy a szeretet elpazarlása, a szeretetnek az emberekre való kiöntése nem a szeretetnek fogyásával, hanem éppen megnövekedésével jár, ezt a hallatlan és roppant csodát, az egyszerű evangelista csak úgy tudta megérteni és elmondani, hogy egy természeti képbe: a kenyerek és halak megsokasításának, s vele az ötezer ember megvendégelésének képbe öltöztette.

Ha tehát lemondunk arról a mai nap már ugyis megváltozott áltermészettudományos világképről, amely illetéktelenül mindent, de mindent a természet mérőléccével akart mérni, akkor ismét helyet juttathatunk világképünkben a lelki élet nagy igazságainak, akkor csakugyan „világ”-képünk lesz, mert a világba a lélek is bele tartozik, míg eddig csak természeti képünk volt, amely a maga félszeg torzításaival és akadémikuskodó praepotenciájával szeretett volna világnézetté emelkedni. A csodák világa újra itt van, nem mint a hitnek forrása, hanem mint a hitnek eredménye. Ha látom Istennek üdvözíteni akarását, ha látom, hogy Isten az emberiséget a mélységből a magasságba viszi, ha látom, hogy az üdvösség történetében folyton új kezdeteket s ezáltal egy szent evolúciót teremt az Isten, ha látom, hogy Jákob létráján folyton emeli az embert az Ő szinelátásáig, akkor boldogan kiáltok fel: Mily csodavilág az, amely engem körülvesz s ennek a csodavilágnak mily nagyszerű megnyilatkozása az egész ó- és újszövetségi történet s mily roppant csúcspontja az a názáreti Jézus, ki maga volt a megtestesült nagy Csoda, akihez képest minden más csoda csak törpeség! Aki meglátta Jézusban Istennek legnagyobb csodatételét, az nem fog kételkedni többé a lelki világ más csodáiban sem.

Ezek azok az új vonások, amelyeket mi theisztikus világ-felfogású unitáriusok meg kell, hogy lássunk az evangéliumok leírásaiban. Mind az eddig mondottak azonban nem változtatják meg magatartásunkat Jézussal szemben, legfeljebb az elméleti értékelés terén. De bennünket unitáriusokat az elméletnek sohasem szabad egészen kielégítenie. Mi a tett emberei vagyunk, akik elsősorban nem szemlélni, de követni akarjuk Jézust. És ezen a

téren az új istenes (theisztikus) unitarizmusnak mondanivalói vannak. A mi számunkra Jézus életéből nem az ő tanai a legfontosabbak, hanem a tannak betöltése: a szolgálat szelleme. És ennek a szolgálatos szellemnek örök szimbóluma a kereszt hordozás.

A régi kereszténység szintén hangsúlyozta a keresztet, de egészen más megfontolás alapján. Szerinte az ember vétkezett s így adós lett Istennel szemben. Ezt az adósságot megfizetni nem tudta s így adóssága folyton nőtt s készült az ember az adósok börtönébe: az örök kárhozatba. Jönni kellett valakinek, aki valamiképpen a hitelezőnek, a megsértettnek fizessen. Ez a valaki Jézus volt, aki elvállalta a keresztfát, s megfizetett vére ontásával Istennek érettünk. Ezt a római jog szelleméből származó, kereskedői észjárásra emlékeztető primitív emberi gondolatot mi unitáriusok elvetettük. S ugyanakkor, mintha a kereszt fénye is egy időre elhomályosodott volna. Azonban napjainkban a helyzet lassan megváltozik. A helyettes elégtétel elavult tanát senki se, óhajtja felújítani — legalább köztünk senki sincs ilyen — és mégis a kereszt ismét központba, hitéletünk központjába kell, hogy kerüljön.

Mi hisszük és valljuk, hogy az új ember, az új szellem a Kálvárián születik meg. Jézus a Gethsemánéből elmenekülhetett volna, de nem tette. Miért nem? Mert engedelmeskedni akart az örök törvénynek. S mit mond ez az örök törvény? Azt, hogy új élet, új igazság, emberek felemelkedése csak egyesek példaadó áldozatosságából, hősiek önfeláldozásából születik meg. Ha tehát Jézus igazán akarta szellemi fiainak és leányainak magasabbra jutását, az Istenországába való megérkezésüket, akkor még véres veríték árán is meg kellett mutatnia, hogy ez az Istenországa még az étellel is felér, már t. i. a földi étellel, melynek föláldozásából az örökkévaló Jó: Isten színének látása születik meg a megújult lélekben.

S még ha tán emberi életszeretete föl is ébredt volna Jézusban, mint ahogy felébredt az olajfák hegyének vért izzasztó éjszakáján, akkor is ott állt előtte Isten akarata, aki csak a kereszt által tudta megtanítani az embernek azt, hogy nem a földi élet az utolsó, legnagyobb érték, hanem az örökélet. Hogy ez a nagy igazság a mi osztályrészünk legyen, ezért Jézus Isten ke-

zéből elfogadta a legszörnyűbb s mégis a legboldogabb halált. Jézus a kereszttel győzte le az ősi, örök ellenséget: az emberi önzést, s ennek ő tudatában volt. A fájdalom kérhette, hogy muljék el a keserű pohár, de a léleknek be kellett látnia, hogy csak ezen az úton jöhet létre Istennek üdvözítése s az új igazság szemlélete által az embermilliók felemelésének nagy munkája.

Számunkra tehát a kereszttel az élet értelmének, az önzés legyőzésének és az áldozatos élet diadalának nagy és szent jelképe s nem győzzük magunk elé tartani e jelképet, ha nem is fából kifaragva, de az evangélium áldott soraiban folytonosan szemlélve. És éppen ezért hisszük és valljuk, hogy nem lehet jó unitárius keresztény az, aki Jézus követését emlegeti, de Jézus kereszttel vállaira venni nem hajlandó.

Üdvösségünk a kereszttel, haladásunk a kereszttel, egyéni és társadalmi felemelkedésünk a kereszttel, Istenországának e földön való megvalósulása a kereszttel. A kereszttel minden, mert a kereszttel az áldozatos Szerete, a Szeretet pedig magának az Istennek kiáradása e földre. Rája szegzem tekintetem és életem s boldogan ujjongva kiáltom: a kereszthordozó Jézus, kihez mehetnék, hisznél az életnek beszéde van!

Dr. Iván László.

Értem is eljött az Ur.

Amikor már mindenki megvetett,
amikor embertestvéreim
megásni készültek halál-vermemet, —
mikor inogtam
örvényes mélységek felett
rongyosan, összetörve —
hirtelen fényt üstöközve
akkor hasadt meg fölöttem
a sokszor megkorholt Ég,
és én, a lejtőre tévedt
zuhanó embertörmelék
felegyenesedtem,
mint hűs tavasz-záporban
feltámadást hozsannázó
jegenyék

Sebfoltos testemről
lebukott minden marcona bánat,
s tévelygő lelkem riadó odvában
csengő akarások bontottak
lebbenő, suhogó sasszárnyat.
Egyetlen részeg álommá fakult
az égő kín, mely kudarcos
multamban átviharzott rajtam —
ma már megyek, biztos léptekkel
csak előre:
öröm könnyesen, harang-kondulásban,
Isten felé a dalban...

Gyallay Pap Sándor.